

Arnhem, vrijdag 21 september 2012

‘Compassie en de Stad’¹

Job Cohen

Oud-burgemeester en –politicus

Dames en heren, waar we het over gaan hebben is een wereld die enorm veranderd is. De ouderen onder U herinneren zich nog een maatschappij die een zuilenmaatschappij was, een wereld in Nederland die keurig was ingedeeld. Je had katholieken, je had protestanten, je had sociaaldemocraten en je had liberalen en dat waren eigenlijk hele aparte werelden. Neem de scholen. Ik zat op een openbare school, honderd meter verder van ons was een protestants-christelijke school en je kende daar he-le-maal niemand. Nog een eindje verderop was de Jacobaschool, een katholieke school, niemand kende ik daarvan, helemaal niemand. Dat was de wereld waar we in leefden. Dat gold niet alleen voor de scholen, maar ook voor de vakverenigingen, de omroepen. De NCRV, de KRO, de VARA, de arbeidersomroep, we hebben ze allemaal nog. Maar toen was het ook echt zo dat je alleen maar naar de VARA luisterde. Of alleen naar de VPRO. Luisterde, want televisie was er toen nog nauwelijks. Die zuilenmaatschappij, met al die verschillende hokken waarin iedereen zat, waarin je elkaar kende, met elkaar naar de kerk ging, met elkaar ging voetballen, dat was een samenleving die voor iedereen heel vertrouwd was. Dat is een wereld die achter ons ligt, die voorbij is. Dat is een wereld die enorm veranderd is als gevolg van een vijftal grote maatschappelijke bewegingen die over ons gekomen zijn. Ik neem die kort met u door.

Het was dan wel heel vertrouwd om in groepen te leven, maar het was soms ook heel beklemmend. In de jaren zestig hebben we gezien hoe mensen daar uit gekomen zijn. Mede als gevolg van de toenemende welvaart. Het leidde er toe dat het individu veel belangrijker werd. De *individualisering* zoals we die nu kennen is in die tijd opgekomen. De individu die veel meer zelf kon doen en laten wat hij wilde, zonder dat hij op zijn vingers gekeken werd door zijn familie of door de omgeving waarin hij verkeerde, nee, het ging om iemand zélf. Daar hebben we allemaal ontzettend veel plezier van gehad. Het betekent ook dat je je eigen talent veel meer tot zijn recht kunt laten komen. Dat is een van de grote bewegingen die er geweest is, die er nog steeds is, nog steeds een belangrijke rol speelt.

¹ Uitwerking inleiding aan de hand van een geluidsopname

Een tweede beweging was de *democratisering*. Natuurlijk, we hadden een democratie, maar zeker in de tijd van de zuilen, toen iedereen ging stemmen, wist je altijd op welke partij je ging stemmen. Ik hoorde onlangs nog een verhaal van de huidige hoofdredacteur van NRC-next. Als een oudere met hem over stemmen sprak, dan vroeg die altijd: “op wie stem jij?” En als een jongere dat aan hem vroeg, dan zeiden ze: “op wie heb je gestemd?” Dat verschil is heel tekenend, want als je zegt “op wie stem je?” dan lijkt het alsof je altijd op dezelfde stemt. En als je zegt “op wie heb je gestemd?” dan is het zoiets als toen heb ik daarop gestemd en nu kan ik een keer wat anders gaan stemmen. Dat is tekenend voor het verschil met de zuilenmaatschappij, één keer KVP, altijd KVP. Eén keer PvdA, altijd PvdA. (Dat laatste kan ik overigens nog steeds zeer aanbevelen.) Maar dat is dus voorbij. Dat geldt dus ook voor de vorm van democratie waarin ons land geregeerd werd, door de leiders van die verschillende groepen die met elkaar compromissen sloten. Dat was een vorm van democratie waarvan we met zijn allen dachten, wat hebben we daar nou aan. Die democratisering, die ook in de jaren zestig is gestart, die heeft er toe geleid dat ook al die in - toenemende mate - individuen steeds meer te vertellen kregen. Die democratisering heeft ons ook ingegeven dat we kunnen meer doen dan eens in de vier jaar stemmen. Er kwamen ook allerlei andere bewegingen op, zoals in democratisering in bedrijven, op scholen waar je medezeggenschap kreeg. Al dat soort bewegingen kwam in die tijd voort uit het idee dat individuen zelf meer te vertellen hebben.

Iets later kwam de tijd van de *privatisering*. In ons land was het zo dat de overheid een belangrijke rol speelde op veel terreinen, op een zodanige manier dat we op een gegeven moment het gevoel kregen dat het allemaal niet meer zo goed functioneerde. Ik herinner u aan de tijd dat waarin je een telefoon moest aanvragen - voor jongeren helemaal niet meer te bevatten, maar je had toen één telefoon is huis, die hing in de gang, zo'n bakelieten ding - en als je er dan geen had en je moest er een aanvragen, bij de PTT, dan duurde dat drie maanden. Dan had je dus echt het gevoel, dat functioneert niet meer goed; dat moet op een andere manier. Privatisering dacht iedereen, is daar een oplossing voor. En voor de telefoon, laten we wel wezen, is dat ook een oplossing geweest. Het gaat nu een stuk makkelijker, je loopt naar de winkel, het gaat snel en je kunt nog kiezen uit twintig merken ook. Op heel veel andere terreinen is het met die privatisering veel minder goed gegaan. Maar het idee was, met die privatisering trekken we de zaak los, dan kan er meer in onze maatschappij. Dat was de derde beweging die er is geweest.

De vierde beweging speelde in diezelfde tijd, dat was de *secularisering*. Het zijn natuurlijk allemaal bewegingen die met elkaar samenhangen. Het afstand nemen van het geloof, het gevoel dat dit niet meer heilig is, dat is in die tijd ingetreden. Bij de laatste verkiezingen hebben we nog weer gezien wat dit in politieke zin voor betekenis heeft gehad. In de jaren zestig hadden de confessionele partijen een meerderheid in ons land. Ze zijn later bijeengekomen in het CDA; dat had lange tijd een belangrijke rol en is nu teruggeworpen naar ongeveer evenveel zetels als indertijd de Anti Revolutionaire Partij had, toen een van de drie kleinere confessionele partijen. Dat is de politieke werking, de maatschappelijke werking is natuurlijk minstens zo belangrijk geweest. Want de religie en zeker ook de manier waarop de kerken toen functioneerden, bracht mensen bij elkaar. Dat was een bindingskader, wat veel minder werd, waardoor mensen meer op zichzelf werden teruggeworpen, samenhangend met die individualisering.

Een laatste grote beweging tenslotte is de *globalisering*. Mogelijk gemaakt door de enorme vooruitgang, door het feit dat we nu veel meer dan vroeger in staat zijn om te gaan en te staan op deze planeet waar we ook maar willen. Het kost ons amper moeite. Ik zit nog steeds met verbazing te kijken als ik mijn kinderen vraag waar ze het weekend geweest zijn, “Oh, we zijn een weekend naar Barcelona geweest ..”. Voor mij is dat nog bijzonder, maar voor de jongere generatie is het eigenlijk al heel gebruikelijk geworden. Ze hebben hun hele leefwereld, hun netwerk over de hele wereld verspreid. Globalisering is ook weer een ontwikkeling waar we aan de ene kant ontzettend veel plezier van hebben, en die aan de andere kant ook wel weer problemen geeft. Dat geldt eigenlijk voor al die bewegingen. We hebben er veel plezier van gehad, maar het is ook lastig geworden. Over die globalisering zijn twee dingen te zeggen: het heeft een golf van migratie met zich mee gebracht, die Nederland enorm veranderd heeft. We hebben ook net in de muzikale vertelling van Bright O. Richards gezien wat dat betekent, hoe de wereld van buiten, uit andere landen hier in onze samenleving terecht is gekomen, en daar ook een rol is gaan spelen. Dat is voor de autochtonen - en dat zijn er vandaag onder ons als ik goed kijk wel heel erg veel, er zit hier niet echt wat je noemt een afspiegeling van de samenleving - dat is voor de autochtonen lang niet altijd eenvoudig, zeker niet als je woont in wijken die bij wijze van spreken onder je vingers veranderd zijn. Ik heb dat in Amsterdam zien gebeuren. In dat soort wijken wonen - ik heb het vaak zo genoemd - mensen die verhuisd zijn zonder dat ze verhuisd zijn. Toen ze daar geboren werden en woonden zaten ze in een omgeving met de bakker en de slager die ze allemaal kenden. De bakker ging weg, de slager ging weg en er kwam een nieuwe bakker, er kwam een nieuwe slager, een Turkse bakker, een Marokkaanse slager, en met hun burens konden ze niet meer praten, omdat die onvoldoende Nederlands spraken, kortom hun wereld is enorm veranderd. Dat gebeurde daar in het klein, maar het heeft natuurlijk in onze hele samenleving een enorm belangrijke rol gespeeld.

Dat zijn bij elkaar vijf grote bewegingen geweest, sociale bewegingen, die ons land enorm veranderd hebben. Het zijn stuk voor stuk bewegingen die ertoe hebben geleid dat het *ik*, het *ego* steeds belangrijker is geworden. Het *ik* staat steeds meer op de voorgrond. *Ik* ben in staat om mijn eigen talent tot ontwikkeling te brengen. Het gaat om *mij*, veel minder om de maatschappij. Je ziet dat de sociale verbanden die er waren veel minder zijn geworden. Al die bewegingen hebben ook geleid tot een veel groter consumentisme. Dat kon ook, we zijn veel welvarender geworden. Er was ook veel meer te koop, we konden ook veel meer kopen. Het is ook fijn als je dat kunt. Dat consumentisme heeft in een aantal gevallen ook weer geleid tot, wat in het Engels dan zo mooi heet, *Greed*, de begeerte om allemaal dingen te willen. De hele bankencrisis is voor een belangrijk deel daaruit te verklaren. Dat zijn de tegenkanten geweest van de positieve kanten van de vijf ontwikkelingen.

De conclusie is dan ook dat niet alleen onze wereld veranderd is, maar dat ook onze samenleving veranderd is. De migratie heeft daar een rol in gespeeld, veel mensen kwamen ook naar ons land omdat ze het gevoel hadden dat ze het hier beter konden krijgen dan in het land waar ze vandaan kwamen. Dat kan je heel goed navoelen. Als je de gelegenheid hebt om naar zo'n rijk westers land te komen, en daar je geld te verdienen, dan wil je dat ook proberen. Het heeft een enorme impact gehad op ons land en op de hele westelijke wereld. En het heeft er dus toe geleid dat veel van die traditionele verbanden verkrumeld zijn, vergruisd zijn. Dat betekent samen met die individualisering wel dat ieder nu op zijn eigen houtje zijn best moet doen om te bedenken waartoe hij hier is op deze aarde. Vroeger gebeurde dat binnen het kerkelijk verband, binnen het sociale verband en nu ben je voor een belangrijk

deel op jezelf aangewezen. Er zijn heel veel mensen die dat kunnen. Voor hen is dat fantasistisch. Maar er zijn ook heel veel mensen die dat niet zo goed kunnen. Die de zekerheden die ze hadden zijn kwijtgeraakt. En dat gevoegd bij veel andere onzekerheden die er in het sociale leven zijn. Op mijn middelbare school had ik leraren die al veertig jaar op die school waren; dat bestaat niet meer. Als je nu ergens vijf jaar zit wordt iedereen onrustig, dan ga je naar een volgende baan. Nog afgezien van het feit dat een vaste baan zo langzamerhand nauwelijks nog bestaat. Als je niet voor jezelf een antwoord weet te geven op de onzekerheid die er is, zijn er weinig anderen die dat doen. De samenleving is zoveel losser geworden.

De kunst wordt dus in toenemende mate om 'de boel bij elkaar te houden'. Dat vraagt hele nieuwe inspanningen. Een paar elementen zijn daarbij naar mijn gevoel van belang. Als individu wil je de ruimte hebben, kunnen doen en laten wat je wil. Het individualisme brengt tegelijkertijd met zich mee dat je veel minder oog hebt voor wat een ander individu wil. En als je dat niet goed doet, dan botst dat. Want dan kom jij met datgene wat jij wil op het pad van iemand anders, van het andere individu die dat ook wil. En als dat hard tegen elkaar aan botst geeft dat ongelooflijk veel gedoe. Dus is het voor een samenleving, en ik denk dat de overheid en de politiek daar wel een belangrijke rol in spelen, belangrijk dat we datgene waar we hier zo blij mee zijn, de rechtstaat, dat we die fier in stand houden. Dat we ook ons best doen om alle wetgeving die er is, die het mogelijk maakt om op een behoorlijke manier met elkaar samen te leven, dat we die niet alleen in stand houden, maar dat we ons er ook aan houden. Daar zijn wij Nederlanders op zichzelf ongelooflijk voor. Ik ben er ongelooflijk voor dat, als er een regel is die ervoor zorgt dat ik iets kan doen en die u tegenhoudt, dat die wordt gehandhaafd. Hoewel het soms wel een beetje onhandig is als ik net aan de andere kant sta, dan vind ik altijd wel een smoes waarom die niet gehandhaafd moet worden. Daar hebben we eigenlijk wel heel veel last van. Wij zijn niet echt wat je noemt een 'law abiding country'. We zouden dat nu juist wel moeten zijn als het erom gaat om die boel bij elkaar te houden. Want die wetgeving, de orde die we hebben, die heb je hard nodig om iedereen vervolgens ook letterlijk de ruimte te geven. Daar ligt een taak voor de overheid. En een taak voor ons individuen, om ons, ook als het ons een keer niet uitkomt, aan die wet te houden. Dus nee denk ik dan bij mezelf, niet door dat rode licht lopen. Misschien een flauw voorbeeld, maar u weet zelf ook wel goed wanneer u het gevoel hebt gehad dat die ene regel niet op u van toepassing is; dat moet u dus niet doen. Als je nou echt de boel bij elkaar wilt houden, dan is het heel verstandig om de rechtstaat in stand te houden.

Dan kom ik toe aan het punt waar het vandaag om gaat. Als je de boel bij elkaar wilt houden, dan begint het ermee dat individuen in staat zijn om een rekening te houden met die ander. Dan komt het op 'compassie' aan. Dan krijgt het begrip samenleving ook weer die andere betekenis, dan is het niet alleen samenleving, maar ook samenleving, samen leven. Dat is waar je gevolg aan moet geven. Compassie is daar een goed en mooi woord voor. Zeker als je denkt aan de elementen die daar in zitten. Het eerste element daarin is *mede-leven*. Gewoon naar anderen kijken, het vermogen om je in een ander in te leven. Dat is het begin om ervoor te zorgen dat die samenleving ook werkelijk een samenleving wordt. Luisteren naar die ander. Al sinds mijn studententijd vind ik een begrip uit het Romeinse recht heel mooi. Zo'n korte uitspraak die iets kernachtig weergeeft. Een daarvan is 'Audi et alteram partem'. Luister óók naar de andere partij. Zeker voor juristen is dat van belang. Als je naar de rechter gaat vraag hij aan de ene partij: vertel me eens wat er aan de hand is. En als een advocaat dan een gloedvol betoog houdt denk je, nou dat is helemaal juist. Dan vraag je vervolgens aan de andere partij: vertel jij nou eens wat er is. Dan luister je daar naar, ja daar zit eigenlijk ook wel

wat in. Dan gaat het erom om de balans te vinden. Dat ‘Audi et alteram partem, wat die oude Romeinen bedacht hadden, weliswaar voor rechters, dat is ook de kern van waar het hier om gaat. Probeer je in te leven in wat een ander vind. Dan hoef je het niet met elkaar eens te zijn, maar het is wel ongelooflijk belangrijk om werkelijk intens naar die ander te luisteren. Luisteren is een onderdeel van dat begrip. Luisteren wat die ander te vertellen heeft. Dat is de beste manier om te zorgen dat je een samenleving krijgt. Mede-leven begint dáarmee. Luisteren, je hoeft het niet met elkaar eens te zijn. De vrijheid van meningsuiting wordt pas interessant als je het niet met elkaar eens bent. Als je het wel met elkaar eens bent heb je de vrijheid van meningsuiting niet nodig. En als we het niet met elkaar eens zijn, laten we het dan netjes houden, het niet met een geweer gaan afmaken, maar dat met woorden doen.

Na medeleven komt het begrip *mede-dogen*, dat zit ook in het woord compassie. Voor als er meer verschillen zijn in de samenleving. Als het met sommigen beter gaat dan met anderen. Dat hoeft niet zo heel verschillend te zijn, maar heb een open oog voor mensen met wie het iets minder gaat. Zorg dat je daar gevoel voor hebt, daar niet aan voorbij loopt.

Het derde onderdeel van compassie, je kunt het haast uittekenen, is *mede-lijden*.

Het zijn die drie begrippen, medeleven, mededogen en medelijden, die voor mij uitmaken wat het begrip compassie inhoudt, en het belang om de boel bij elkaar te houden.

Dan zijn er nog twee woorden die op een andere manier hetzelfde zeggen. Dat is in de eerste plaats het woord *aandacht*. Luister eens echt naar iemand, heb even aandacht voor iemand. Juist als het individualisme zo’n rol speelt heb je de neiging om daar niet aan te denken. Maar geef even een klein beetje aandacht, en als het nodig is een klein beetje *steun*. Als je dat doet kom je met compassie een heel eind. Ik dank u wel.